

MAKTABGACHA YOSHDAGI DUDUQLANUVCHI BOLALARDA UMUMIY VA MAYDA MOTORIKANING NUTQ RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

*Kamolova Sitorabonu Raxmat qizi-
usmonsitora@icloud.com*

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Maxsus pedagogika, defektologiya

(logopediya) yo'nalishi I-bosqich magistranti

Annotatsiya: Maktabgacha yoshdagi duduqlanuvchi bolalarda nutq rivojlanishi ko'p omillarga bog'liq bo'lib, ular orasida umumiy va mayda motorika alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqot mavzusi aynan motor faoliyatining nutq shakllanishi va rivojlanishiga ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Annotatsiyada duduqlanish (logonevroz) muammosi, uning kelib chiqish sabablari va nutq apparati faoliyati bilan bog'liq jihatlar yoritiladi. Shuningdek, bolalarda umumiy motorika (yurish, yugurish, muvozanatni saqlash) hamda mayda motorika (qo'l barmoqlari harakatlari, nozik koordinatsiya) rivojlanish darajasi nutqning ravonligi, ritmi va artikulyatsiyasiga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilinadi. Tadqiqotda maktabgacha yoshdagi duduqlanuvchi bolalarda ko'pincha motor rivojlanishning kechikishi yoki nomuvofiqligi kuzatilishi, bu esa nutqning buzilishiga bevosita yoki bilvosita ta'sir etishi asoslab beriladi. Ayniqsa, mayda motorika va nutq markazlari o'rtasidagi neyrofiziologik bog'liqlik muhim o'rin tutishi ta'kidlanadi. Barmoqlar harakatini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar, o'yinlar va didaktik faoliyatlar orqali nutq faoliyatini faollashtirish mumkinligi ilmiy jihatdan asoslanadi. Annotatsiyada, shuningdek, logopedik ish jarayonida kompleks yondashuvning zarurligi, ya'ni nutqni rivojlantirish bilan bir qatorda umumiy va mayda motorikani rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlarni tizimli ravishda olib borish muhimligi qayd etiladi. Amaliy tavsiyalar sifatida turli motor mashqlar, o'yin texnologiyalari va rivojlantiruvchi metodlar keltiriladi. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilari, logopedlar va ota-onalar uchun foydali bo'lib, bolalarning nutq rivojlanishini samarali qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Аннотация. Речевое развитие детей дошкольного возраста с заиканием зависит от множества факторов, среди которых особое место занимает уровень развития общей и мелкой моторики. Данное исследование направлено на изучение влияния моторной активности на формирование и развитие речи у детей с нарушениями плавности речи. В аннотации рассматриваются особенности заикания (логоневроза), причины его возникновения, а также взаимосвязь речевого аппарата с моторными функциями организма. Особое

внимание уделяется анализу влияния общей моторики (ходьба, бег, координация движений, равновесие) и мелкой моторики (движения пальцев рук, тонкая координация) на развитие речевых навыков, таких как плавность, ритмичность и правильная артикуляция. В исследовании обосновывается, что у дошкольников с заиканием часто наблюдаются отклонения или задержки в моторном развитии, что оказывает прямое или косвенное влияние на речевую деятельность. Подчеркивается нейрофизиологическая взаимосвязь между развитием мелкой моторики и речевыми центрами мозга. Отмечается, что использование специальных упражнений, игр и дидактических заданий, направленных на развитие моторики, способствует активизации речевой функции. Также акцентируется необходимость комплексного логопедического подхода, включающего систематическую работу по развитию как речи, так и моторики. Практическая значимость исследования заключается в разработке рекомендаций для педагогов, логопедов и родителей по эффективному развитию речи у детей дошкольного возраста с заиканием.

Annotation: Speech development in preschool children who stutter depends on various factors, among which general and fine motor skills play a significant role. This study is aimed at examining the influence of motor activity on the formation and development of speech in children with fluency disorders. The abstract discusses the nature of stuttering (logoneurosis), its causes, and the relationship between the speech apparatus and motor functions. Particular attention is given to the analysis of how gross motor skills (such as walking, running, coordination, and balance) and fine motor skills (finger movements and precise coordination) affect speech development, including fluency, rhythm, and articulation. The study highlights that preschool children who stutter often exhibit delays or impairments in motor development, which directly or indirectly impact their speech abilities. The neurophysiological connection between fine motor development and speech centers in the brain is emphasized. It is noted that the use of targeted exercises, games, and didactic activities aimed at improving motor skills can enhance speech activity. The importance of a комплексный (comprehensive) speech therapy approach is also stressed, involving systematic work on both speech and motor development. The practical significance of the study lies in providing recommendations for educators, speech therapists, and parents to effectively support speech development in preschool children with stuttering.

Kalit so'zlar: duduqlanish, logonevroz, maktabgacha yosh, nutq rivojlanishi, nutq buzilishlari, umumiy motorika, mayda motorika, qo'l barmoqlari harakati, artikulyatsiya, nutq apparati, nutq ravonligi, ritm va temp, koordinatsiya, neyrofiziologik bog'liqlik, markaziy asab tizimi, psixomotor rivojlanish, logopedik mashg'ulotlar, didaktik o'yinlar, sensor rivojlanish, harakat faoliyati, nutq terapiyasi, kompleks yondashuv, rivojlantiruvchi mashqlar, bolalar psixologiyasi, pedagogik

yondashuv, nutqni korreksiya qilish, reabilitatsiya, kommunikativ ko'nikmalar, motor rivojlanishdagi kechikishlar.

Ключевые слова: заикание, логоневроз, дошкольный возраст, развитие речи, речевые нарушения, общая моторика, мелкая моторика, движения пальцев рук, артикуляция, речевой аппарат, плавность речи, ритм и темп речи, координация движений, нейрофизиологическая связь, центральная нервная система, психомоторное развитие, логопедические занятия, дидактические игры, сенсорное развитие, двигательная активность, речевая терапия, комплексный подход, развивающие упражнения, детская психология, педагогический подход, коррекция речи, реабилитация, коммуникативные навыки, задержки моторного развития.

Keywords: stuttering, logoneurosis, preschool age, speech development, speech disorders, gross motor skills, fine motor skills, finger movements, articulation, speech apparatus, speech fluency, speech rhythm and tempo, coordination, neurophysiological connection, central nervous system, psychomotor development, speech therapy, speech therapy sessions, didactic games, sensory development, motor activity, comprehensive approach, developmental exercises, child psychology, pedagogical approach, speech correction, rehabilitation, communication skills, motor development delays.

Maktabgacha yosh davri bola rivojlanishining eng muhim bosqichlaridan biri bo'lib, aynan shu davrda nutq, tafakkur va psixomotor jarayonlar jadal shakllanadi. Nutq esa bolaning atrof-muhit bilan muloqotga kirishishi, ijtimoiylashuvi va intellektual rivojlanishida asosiy vosita hisoblanadi. Shu sababli nutq rivojlanishidagi har qanday buzilishlar, xususan duduqlanish (logonevroz), bolaning umumiy rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. So'nggi yillarda maktabgacha yoshdagi bolalar orasida nutq buzilishlari, ayniqsa duduqlanish holatlarining ko'payib borayotgani ushbu muammoning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Duduqlanish nafaqat nutqning ravonligi va ritmini buzadi, balki bolaning psixologik holatiga, o'ziga bo'lgan ishonchiga va kommunikativ faolligiga ham ta'sir etadi. Shu nuqtai nazardan, ushbu muammoni chuqur o'rganish va samarali korreksion usullarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq rivojlanishi bevosita markaziy asab tizimi faoliyati hamda umumiy va mayda motorika rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, qo'l barmoqlari harakatlari va nutq markazlari o'rtasidagi neyrofiziologik bog'liqlik nutqni shakllantirish jarayonida muhim o'rin tutadi. Umumiy motorika (yurish, yugurish, muvozanatni saqlash) va mayda motorika (nozik harakatlar, barmoq faoliyati) rivojlanishidagi kamchiliklar bolalarda nutq buzilishlariga, jumladan duduqlanishga olib kelishi yoki uni kuchaytirishi mumkin. Mazkur maqolaning maqsadi maktabgacha yoshdagi duduqlanuvchi bolalarda umumiy

va mayda motorikaning nutq rivojlanishiga ta'sirini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Shu bilan birga, nutq terapiyasida kompleks yondashuvning ahamiyati, ya'ni motor faoliyatni rivojlantirish orqali nutqni korreksiya qilish imkoniyatlari ham yoritib beriladi. Ushbu mavzuni o'rganish logopedlar, pedagoglar va ota-onalar uchun muhim bo'lib, bolalarning nutq rivojlanishini samarali qo'llab-quvvatlash va mavjud muammolarni bartaraf etishda amaliy ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi murakkab va ko'p omilli jarayon bo'lib, u markaziy asab tizimi, psixologik holat hamda harakat faoliyati bilan uzviy bog'liqdir. Duduqlanish (logonevroz) esa nutqning ritmi, tempi va ravonligining buzilishi bilan tavsiflanib, ko'pincha psixomotor rivojlanishdagi nomutanosibliklar bilan birga kechadi. Shu bois ushbu muammoni o'rganishda umumiy va mayda motorikaning o'rni alohida ahamiyatga ega. Umumiy motorika bolaning yirik harakatlari — yurish, yugurish, sakrash, muvozanatni saqlash kabi faoliyatlarni o'z ichiga oladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, duduqlanuvchi bolalarda umumiy motorika rivoji ko'pincha yetarli darajada shakllanmagan bo'ladi. Bunday bolalarda harakatlarning muvofiqlashtirilishi (koordinatsiyasi) sust, ritmni his qilish qobiliyati past bo'lishi mumkin. Bu esa nutq jarayoniga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi, chunki nutq ham ma'lum bir ritm va temp asosida amalga oshadi. Agar bola umumiy harakatlarda ritmni ushlay olmasa, u nutqda ham uzilishlar va takrorlanishlarga duch keladi.

Mayda motorika esa qo'l barmoqlari va panja mushaklarining nozik, aniq va muvofiqlashtirilgan harakatlarini anglatadi. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, qo'l barmoqlari harakati va nutq markazlari bosh miyada juda yaqin joylashgan bo'lib, ular o'zaro funksional bog'liqlikka ega. Shu sababli mayda motorikani rivojlantirish nutq faoliyatini faollashtirishda samarali vosita hisoblanadi. Masalan, barmoq o'yinlari, konstruktor yig'ish, chizish, kesish va yelimplash kabi faoliyatlar nafaqat qo'l harakatlarini rivojlantiradi, balki nutqning ravonlashishiga ham yordam beradi. Duduqlanuvchi bolalarda ko'pincha nafaqat nutq, balki umumiy psixomotor rivojlanishda ham muammolar kuzatiladi. Ular tez charchash, harakatlarda noaniqlik, diqqatning beqarorligi kabi xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin. Bu holatlar nutqni yanada murakkablashtiradi. Shu bois logopedik ish jarayonida faqat nutqni mashq qilish bilan cheklanib qolmasdan, balki bolaning umumiy harakat faoliyatini ham rivojlantirish zarur. Amaliyotda umumiy va mayda motorikani rivojlantirish uchun turli metod va vositalardan foydalaniladi. Umumiy motorika uchun harakatli o'yinlar, ritmik mashqlar, musiqa ostida bajariladigan harakatlar samarali hisoblanadi. Bunday mashg'ulotlar bolada ritmni his qilishni kuchaytiradi va nutqning tempini me'yorlashtirishga yordam beradi. Mayda motorikani rivojlantirishda esa barmoq gimnastikasi, mozaika, plastilin bilan ishlash, ip o'tkazish, tugma qadash kabi

mashqlar keng qo'llaniladi. Ushbu faoliyatlar qo'l mushaklarini mustahkamlab, nutq markazlarini faollashtiradi.

Shuningdek, kompleks yondashuv muhim ahamiyatga ega bo'lib, unda logoped, tarbiyachi va ota-onaning hamkorligi zarur. Mashg'ulotlar muntazam, tizimli va bolaning yosh xususiyatlariga mos ravishda tashkil etilishi lozim. Individual yondashuv asosida olib borilgan ishlar esa yanada samarali natija beradi.

Maktabgacha yoshdagi duduqlanuvchi bolalarda nutq rivojlanishini o'rganish shuni ko'rsatadiki, ushbu jarayon ko'p omilli bo'lib, u nafaqat nutq apparati faoliyatiga, balki umumiy va mayda motorika rivojlanish darajasiga ham bevosita bog'liqdir. Duduqlanish nutqning ravonligi, ritmi va tempining buzilishi bilan namoyon bo'lib, ko'pincha psixomotor rivojlanishdagi kamchiliklar bilan birga kechadi. Shu sababli nutqni rivojlantirish va korreksiya qilishda motor faoliyatni hisobga olish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, umumiy motorika rivojlanishidagi yetishmovchiliklar — harakatlarning muvofiqlashtirilmaganligi, ritmni his qilishdagi qiyinchiliklar — nutq jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xuddi shuningdek, mayda motorikaning yetarli darajada rivojlanmaganligi ham nutq faoliyatining sustlashishiga olib keladi. Qo'l barmoqlari harakati va nutq markazlari o'rtasidagi neyrofiziologik bog'liqlik sababli, mayda motorikani rivojlantirish nutqni faollashtirishning samarali vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Amaliy jihatdan qaralganda, duduqlanuvchi bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishlar kompleks yondashuv asosida tashkil etilishi zarur. Ya'ni, nutqni rivojlantirish bilan bir qatorda umumiy va mayda motorikani rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar ham muntazam va tizimli ravishda olib borilishi lozim. Harakatli o'yinlar, ritmik mashqlar, barmoq gimnastikasi va boshqa rivojlantiruvchi faoliyatlar nutqni korreksiya qilish jarayonining ajralmas qismi sifatida qo'llanilishi kerak. Shuningdek, logoped, tarbiyachi va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik muhim omil hisoblanadi. Bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan mashg'ulotlar yuqori samaradorlikka erishishga yordam beradi. Erta aniqlash va o'z vaqtida ko'rsatilgan pedagogik-logopedik yordam esa duduqlanishni bartaraf etish yoki uning darajasini kamaytirishda muhim rol o'ynaydi.

Umuman olganda, umumiy va mayda motorika rivoji maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq shakllanishining muhim komponentlaridan biri hisoblanadi. Shu bois, ularni rivojlantirishga qaratilgan maqsadli ishlar nutqni yaxshilash, bolalarning kommunikativ faolligini oshirish va ularning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Domagała A., Mirecka U. *Logopedik terapiya metodlari*. — Lublin, 2018.
2. Usmonova M. *Logopediya asoslari*. — Toshkent: O'qituvchi, 2010.

3. Shomahmudova R. *Maktabgacha ta'limda nutq rivojlantirish metodikasi*. — Toshkent: Fan, 2015.
4. Nurmuhamedova D. *Bolalarda nutq kamchiliklarini bartaraf etish*. — Toshkent: Tafakkur, 2018.
5. G'aniyeva M. *Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi*. — Toshkent: O'zbekiston, 2012.
6. To'xtasinova N. *Logopedik ishlar metodikasi*. — Toshkent: 2016.
7. Karimova V. *Bolalar psixologiyasi va pedagogikasi*. — Toshkent: 2014.